

УДК 330.101.5

В. М. Семцов,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

С. Ф. Цуркан,

викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

НЕСПОСТЕРЕЖУВАНА ЕКОНОМІКА ЯК ФАКТОР ІНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

V. Semtsov,

PhD (Economics), Associate Professor, Department of finance, banking and insurance Vinnitsa research institute
of Economics Ternopil National Economic University, Vinnitsa

S. Tsurkan,

lecturer at the Department of finance, banking and insurance Vinnitsa research institute of Economics
Ternopil National Economic University, Vinnitsa

NON-OBSERVED ECONOMICS AS A FACTOR OF INSTITUTIONAL MODERNIZATION OF AGRARIAN SPHERE IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу методологічних та науково-практичних підходів щодо ідентифікації неспостережуваної економіки. Проведено аналіз інституційних змін в аграрній сфері України. Встановлено, що найбільшої шкоди проведенню ефективних інституційних змін в умовах постіндустріального розвитку завдають неспостережувані економічні процеси. Визначено основні інституційні фази ринкових перетворень, а також обґрунтовано необхідність проведення інституційної модернізації. Детально проаналізовано особливості неспостережуваних економічних процесів у контексті використання сільськогосподарської землі сучасними агентами ринку (на прикладі Вінницької області). Досліджено засади щодо побудови методологічної моделі інституційної модернізації аграрної сфери України в контексті протидії неспостережуваній економіці. Особливу увагу приділено необхідності удосконалення інституційного середовища у вітчизняній аграрній сфері. Окреслено перспективи дослідження теорії неспостережуваної економіки, а також відзначено важливість розробки економетричних моделей інституційної модернізації.

The article is devoted to the analysis of methodological and scientific-practical approaches to the identification of the unobserved economy. The analysis of institutional changes in the agrarian sector of Ukraine is conducted. It is established that the most harmful effect of conducting effective institutional changes in the conditions of post-industrial development is caused by unobserved economic processes. The basic institutional phases of market transformations are determined, and the necessity of institutional modernization is substantiated. The peculiarities of unobserved economic processes in the context of the use of agricultural land by modern market agents (for example, Vinnitsa region) are analyzed in detail. The principles of constructing a methodological model of institutional modernization of the agrarian sphere of Ukraine in the context of counteraction to the unobserved economy are explored. Particular attention is paid to the need to improve the institutional environment in the domestic agrarian sector. The prospects of the study of the theory of the unobserved economy are outlined, as well as the importance of developing econometric models of institutional modernization.

Ключові слова: аграрна сфера, неспостережувана економіка, інститути, ринок, інституційне середовище, агент.

Keywords: agrarian sphere, unobservable economy, institutes, market, institutional environment, agent.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах постіндустріального розвитку особливого значення набувають дослідження ролі неспостережуваної економіки як детермінанти виникнення конфліктів. Тому досить аргументованою у світовій економічній теорії є точка зору про те, що саме неспостережувана економіка містить у собі приховані резерви, які можна використати не лише для максимізації загальної вартості, а й для прискорення

соціально-економічного розвитку як регіонів, так і держави.

Важливо відзначити, що перспективи використання неспостережуваної економіки полягають у побудові економічних відносин на основі конструктивної взаємодії між агентами ринку. Перегляд загальної ідеології державного регулювання аграрної сфери повинен передбачати активізацію процесів щодо покращення інфраструктури сільських територій за рахунок не-

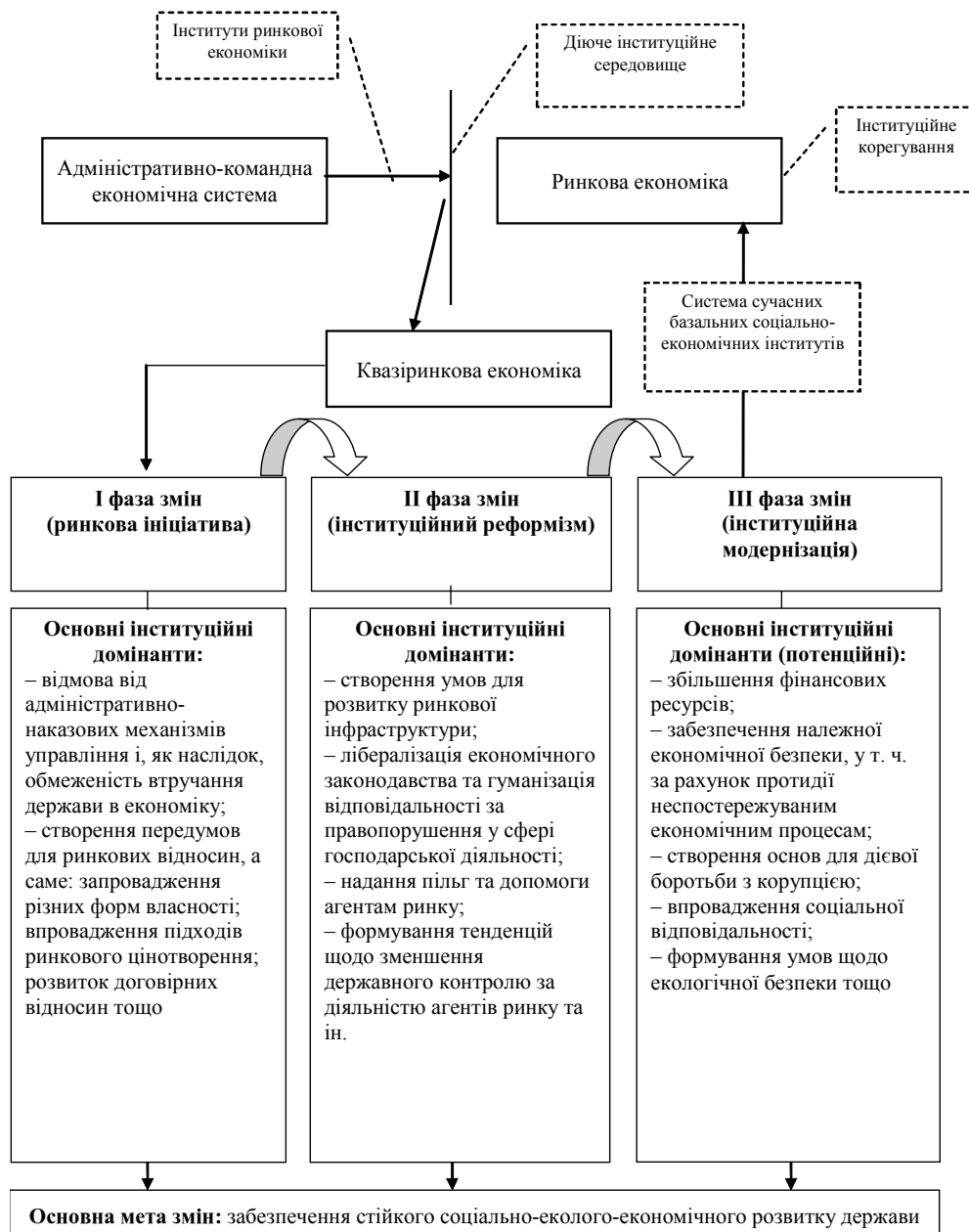

Рис. 1. Методологічна модель інституційної модернізації аграрної сфери України в контексті протидії неспостережуваній економіці

Джерело: власні дослідження В. Семцова.

спостережуваної економіки. Парадокс, але саме потенціал неспостережуваної економіки слід розглядатися як базальне джерело додаткових фінансових ресурсів у економічній та соціально-розвиток аграрних територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно відзначити, що проблемами дослідження неспостережуваної економіки, як правило, займаються в рамках інституціональної економіки. Вивчення цього питання відображено у наукових працях В. Авдійського [1], К. Бекжанової [2], О. Бренделевої [3], В. Криворотова [4], Ю. Ла-

това [5] та ін. Відзначаючи в цілому цінність вищезазначених досліджень, хотілося б зауважити, що і досі залишаються недостатньо дослідженими основні аспекти теорії неспостережуваної економіки, а також ефективні механізми протидії деструктивним економічним процесам.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження: дослідити зміст реальних економічних процесів з точки зору ідеологічного концепту взаємодії спостережуваної та неспостережуваної економік, а також обґрунтувати необхідність проведення інституційної модернізації в аграрній сфері.

**РЕЗУЛЬТАТИ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Практика свідчить, що неспостережувані економічні процеси у ринковій економіці є майже завжди. До того ж, агенти ринку цілком за об'єктивними причинами знаходяться у нерівних умовах господарювання (місце розташування, фінансові можливості та ін.), а це також вносить певний вклад в їх діяльність. Також слід відзначити, що, якщо розглядати ринок через призму інституційних відносин, то в результаті асиметрії інформації між економічними агентами виникає потенційна загроза прояву деструктивної економічної поведінки, а це призводить до виникнення соціально-економічних конфліктів.

Не секрет, що неспостережувана економіка може бути пов'язана також і з захопленням державного регулятора та корупцією, а тому важливого значення набувають механізми щодо притягнення до відповідальності представників органів влади, яким притаманна деструктивна економічна поведінка.

Очевидно, що особливий характер ринкового реформування аграрного сектора України обумовлений унікальним співвідношенням впливу як економічних, так і неекономічних факторів. Пояснення та ідентифікація таких детермінант полягає у методологічному полі теорії неспостережуваної економіки, а також в описі інституційного середовища конкретних територій в контексті наявних проблем та перспектив їхнього вирішення шляхом проведення інституційної модернізації.

Постановка питання про те, що саме інституційна модернізація в аграрній сфері може бути, по суті, інструментом боротьби з неспостережуваною економікою, в цілому не викликає заперечень, принаймні у нас. Проте, безперечно, вимагає роз'яснень та конкретизації.

Тому в цій статті ми хотіли б зосередити увагу на проблемах функціонування неспостережуваної економіки в аграрній сфері, що обумовлені інституційним середовищем. Очевидно, що для цього, перш за все, потрібно розібратися в існуючих історичних проблемах розвитку

Таблиця 1. Аналіз неспостережуваного сектора економіки у контексті використання земельних ресурсів у сільському господарстві Вінницької області у 2017–2018 рр.

Адміністративні райони області	Загальна площа ріллі, га	Рілля, що використовується особистими господарствами населення		Рілля, що використовується с.-г. підприємствами		Рілля, використання якого знаходиться поза офіційним обліком	
		га	%	га	%	га	%
Барський	65400,0	19124,0	29,2	42051,5	64,3	4224,5	6,5
Бершадський	93820,7	22769,0	24,3	69038,0	73,6	2013,7	2,2
Вінницький	56500,0	17018,8	30,1	32144,1	56,9	7337,1	13,0
Гайсинський	71800,0	19050,0	26,5	51306,0	71,5	1444,0	2,0
Жмеринський	63184,0	16760,0	26,5	44765,3	70,9	1658,7	2,6
Іллінецький	57200,0	13440,7	23,5	40229,5	70,3	3529,8	6,2
Калинівський	70327,0	13458,0	19,1	52737,0	75,0	4132,0	5,9
Козятинський	81700,0	17689,0	21,7	59926,0	73,4	4085,0	5,0
Крижопільський	61800,0	11329,0	18,3	41876,6	67,8	8594,4	13,9
Липовецький	73780,0	17178,8	23,3	52192,4	70,7	4408,9	6,0
Літинський	50171,0	16584,0	33,1	32876,2	65,5	710,9	1,4
Могилів-Подільський	59500,0	16635,5	28,0	35899,0	60,3	6965,5	11,7
Муровано-Куриловецький	55200,0	14062,0	25,5	37146,9	67,3	3991,1	7,2
Немирівський	81477,1	17542,0	21,5	59305,3	72,8	4629,8	5,7
Оратівський	61565,0	10716,0	17,4	47260,0	76,8	3589,0	5,8
Піщанський	35542,6	12259,0	34,5	20625,0	58,0	2658,6	7,5
Погребищенський	77671,0	10459,0	13,5	62509,2	80,5	4702,8	6,1
Теплицький	63607,0	15364,0	24,2	44923,9	70,6	3319,2	5,2
Тиврівський	58200,0	14802,0	25,4	39466,0	67,8	3932,0	6,8
Томашпільський	54500,0	10327,0	19,0	38554,5	70,7	5618,5	10,3
Тростянецький	54200,0	10639,0	19,6	43402,4	80,1	158,6	0,3
Тульчинський	69655,3	14421,0	20,7	46652,0	67,0	8582,3	12,3
Хмільницький	87700,0	20384,3	23,2	61459,8	70,1	5855,9	6,7
Чернівецький	43491,0	12942,0	29,8	29270,0	67,3	1279,0	2,9
Чечельницький	41500,0	9792,0	23,6	27887,6	67,2	3820,4	9,2
Шаргородський	75000,0	13179,1	17,6	47006,3	62,7	14814,6	19,8
Ямпільський	54462,0	11123,0	20,4	41391,0	76,0	1948,0	3,6
Всього	1718953,7	399048,1	23,2	1201901,3	69,9	118004,2	6,9

Джерело: власні дослідження В. Семцова.

ринкових відносин. В контексті цього нами було ідентифіковано основні фази розвитку ринку, а також визначено ключові інституційні доміанти (рис. 1).

Не важко помітити, що побудова реальної ринкової економіки Україна відбувається "крізь бурелом" антагоністичних інституційних протистоянь обумовлених дією інституційного середовища. Якщо говорити більш конкретно за аграрну сферу України, то на практиці багато слабких місць стосовно інституційних змін виникли внаслідок невідповідності між можливостями та задачами, які ставили перед собою натхненники перетворень. У результаті проходження першої та другої фази інституційних змін, соціально-економічні відносини між агентами ринку стали більш конфліктними.

У результаті дії часу перша та друга (сьогоднішня) фази інституційних змін втратили свою інформаційну цінність, а тому не можуть бути ефективно використані в сучасному управлінні економікою. Разом з тим, саме формування домінант та ідентифікація основних інституційних проблем цих фаз дозволяє нам на основі ретрос-

пективного аналізу дослідити "історію інституційних змін" та, як наслідок, відмовитися від інститутів, що перешкоджають ринковому розвитку.

Переконані, що саме фаза інтенсивного розвитку інституційних змін у формі модернізації здатна виступити важливим інструментом ринкового управління та вирішити значною мірою існуючі проблеми соціально-економічного змісту, у т. ч. обумовлені неспостережуваною економікою.

Тепер щодо практики неспостережуваної економіки. Наведемо дані стосовно землекористування у Вінницькій області на 2017—2018 рр. (табл. 1).

Аналіз використання сільськогосподарської землі (у цьому випадку ріллі) показав, що особистими господарствами населення обробляється в середньому трохи більше 23,0 %, тоді як сільськогосподарськими підприємствами близько 69,0 %. При цьому математичні розрахунки доводять, що значна частина землі (а це близько 7,0 %) характеризується неспостережуваними процесами. І це в той час, коли у сільському господарстві регіону практично повністю відсутні землі сільськогосподарського призначення, які б не використовувалися. Тим не менше, як бачимо, існує досить чіткий показник, який свідчить, що практично у кожному адміністративному районі області є певна кількість земель, які використовуються по факту, проте господар офіційно невідомий соціуму. На нашу думку, на рівні місцевого населення та / або місцевих громад існує чітке розуміння хто реально використовує ці землі, але ця інформація з різних причин недоступна владі.

Отож, що означає така невідповідність? У першу чергу, це ситуація, коли певна частина агентів ринку є "неспостережуваною", тобто не сплачує податки, не обліковує у належний спосіб витрати, амортизацію, продукцію тощо. З іншого боку, у соціумі формується атмосфера того, що якась частина бізнесу користується особливими сприятливими умовами ("специфічними преференціями"), що не доступно для всіх інших. Нашу думку, математичний показник у даному разі може бути безпосереднім індикатором корупції. Також зазначений показник є відображенням втрат соціуму через недосконалість системи, моніторингу та контролю за агентами ринку в аграрній сфері.

ВИСНОВКИ

Таким чином, загальна авторська позиція передбачає необхідність пошуку базових сучасних інститутів направлених на протидію неспостережуваним економічним процесам. Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні методичних основ інституційного аналізу,

а також створенні ефективних економетричних моделей проведення інституційної модернізації.

Встановлено, що теорія неспостережуваної економіки може виступати в якості окремої економічної теорії, до того ж, вона має можливості прикладного використання. При цьому методологія, що виступає на підґрунті теорії неспостережуваної економіки, спирається передусім на твердження про те, що будь-які соціально-економічні ефекти, як результат дисфункцій економічної системи, можна пояснити за конфліктною парадигмою між офіційно підтвердженою та реальною економікою, які різняться головним чином наявністю неспостережуваних економічних процесів.

Література:

1. Авдийский В.И. Теневая экономика и экономическая безопасность государства: учеб. пособие / В.И. Авдийский, В.А. Дадалко. — 2-е изд., доп. — М.: Альфа-М: Инфра-М, 2010. — 496 с.
2. Бекжанова Т.К. Исследование проблем измерения теневой экономики (на примере Казахстана) / Т.К. Бекжанова. — М.: ИНФРА-М, 2012. — 139 с.
3. Бренделева Е.А. Неинституциональная экономическая теория: учеб. пособие / Е.А. Бренделева. — М.: Дело и Сервис, 2006. — 352 с.
4. Криворотов В.В. Экономическая безопасность государства и регионов: учебное пособие / В.В. Криворотов, А.В. Калина, Н.Д. Эриашвили. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. — 351 с.
5. Латов Ю.В. Теневая экономика: учеб. пособие для вузов / Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев; под ред.: В.Я. Кикотя, Г.М. Казиахмедова. — М.: Норма, 2006. — 336 с.

References:

1. Avdyjskyj, V. Y. (2010), Tenevaia ekonomyka y ekonomicheskaia bezopasnost gosudarstva [The shadow economy and economic security of the state], Alfa-M, Moscow, Russia.
2. Bekzhanova, T. K. (2012), Issledovanie problem izmerenija tenevoj jekonomiki (na primere Kazahstana) [Research problems of measuring the underground economy (for example Kazakhstan)], INFRA-M, Moscow, Russia.
3. Brendeleva, E. A. (2006), Neoinstitucionalnaja jekonomicheskaja teorija [Neo-institutional economic theory], Delo i Servis, Moscow, Russia.
4. Krivorotov, V. V. Kalina, A. V. and Jeriashvili, N. D. (2011), Jekonomicheskaja bezopasnost gosudarstva i regionov [The economic security of the state and the regions], Juniti-Dana, Moscow, Russia.
5. Latov, J. V. and Kovalev, S. N. (2006), Tenevaja jekonomika [The shadow economy], Norma, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2018 р.